

ХОРТИНГ ЯК СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ ТА САМОВИХОВАННЯ УЧНІВ

Актуальність. Запорукою успішної професійної діяльності у дорослому віці є систематичне трудове виховання і профорієнтація учнівської молоді. Сучасні умови, в яких відбувається професійне становлення старшокласників, є непростими, що частково зумовлено втратою наступності у профілізації учнів, відсутністю можливості пройти професійні випробування у природних умовах та отримати досвід професійної діяльності у конкурентному середовищі з високим рівнем вимог до особистості.

Ускладнює існуючу ситуація також низький рівень розвитку потреб учня у професійному саморозвитку. Дуже часто учень реалізує себе у певній гуртковій, секційній роботі, але обирає професію зовсім іншого напрямку, керуючись насамперед престижністю майбутньої професії, а не власними уподобаннями.

Саме тому у полі постійної уваги вчителів, психологів, батьків мають бути ті виховні середовища, які забезпечують систематичне та цілеспрямоване виховання молоді у дусі самореалізації себе як майбутніх професіоналів. Однією з таких систем є хортинг – виховна система, в якій створені належні умови для самопізнання, саморозвитку та самовдосконалення особистості. Однак зазначимо, що хортинг як система, спрямована на професійне і трудове виховання і самовиховання молоді, є недостатньо вивченою у сучасному психолого-педагогічному середовищі.

Саме тому **метою** статті є: розгляд хортингу як системи професійного і трудового виховання і самовиховання учнів. Відповідають меті і **завдання** статті: психолого-педагогічне вивчення філософських засад хортингу; окреслення конкретних умов хортингу, що впливають на професійне виховання і самовиховання старшокласників.

Дослідження базується на теоретико-методологічних розробках науковців у галузі самовиховання, які здійснили такі науковці: І. Бех, О. Кочетов, В. Кремень, М. Фіцула, та ін.; на положеннях, що стосуються філософських засад хортингу, які розробили: Е. Єршменко та ін.; а також наукових працях, що розкривають суть професіогенезу: В. Бодров, П. Перепелиця, В. Рибалка, Т. Траверсе та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хортинг в Україні є важливою складовою загальнодержавної системи фізичної культури і спорту, патріотичного та духовного виховання молоді, відродження та розвинення українських бойових традицій, зміцнення здоров'я, розвитку фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини через залучення її до участі у спортивних змаганнях, оздоровчих таборах, навчально-тренувальних семінарах та інших заходах фізкультурно-оздоровчого характеру. Хортинг – комплексна система самовдосконалення особистості, заснована на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана з відродженням давніх народних традицій, що передавалися з покоління в покоління. За короткий час існування хортинг охопив

фізкультурно-оздоровчою та навчально-виховною діяльністю багато населених пунктів України, спортивні клуби хортингу працюють в усіх областях України. Основною метою хортингу є: охоплення оздоровчим рухом всіх верств населення України від маленьких дітей до людей літнього віку, популяризація і підвищення ролі фізичної культури та спорту, патріотичне виховання, залучення дітей та юнацтва до здорового способу життя, відвернення їх від шкідливих звичок, виховання особистості в дусі добропорядності, патріотизму та любові до своєї Батьківщини [2].

Виходячи з мети хортингу, можна стверджувати, що хортинг спрямований на всебічний гармонійний розвиток особистості. Виховна система хортингу будується на таких принципах: патріотизм; повага бо батьків, старших; гідне і доброзичливе ставлення до іншого; прагнення до перемоги; здоровий спосіб життя.

Дотримання учнем певного комплексу вимог хортингу сприяє його самовихованню, яке постає, як свідомо діяльність, спрямована на якомога повнішу реалізацію себе як особистості. Самовиховання передбачає вироблення у себе бажаних фізичних, розумових, моральних якостей, позитивних рис волі і характеру, усунення негативних звичок. Самовиховання можливе тоді, коли на основі самоаналізу, самооцінки, самопізнання, відбувається усвідомлення необхідності розвивати у себе певні характеристики, що є важливими для певного виду діяльності [9, 238].

Будь яке самовиховання починається з виховання – системи, спрямованої на всебічний і гармонійний розвиток особистості. Виховання передбачає систематичний і цілеспрямований виховний вплив на особистість [1; 9]. Філософією хортингу як виховної системи є виховання людини духовної, допомога їй у створенні багатого внутрішнього світу. Тільки через досягнення внутрішньої гармонії людина може направити свою життєву енергію на досягнення поставленої мети.

Отже, окреслимо докладніше умови, які впливають на виховання молоді особистості в хортингу: строга спортивної дисципліна; постійне перебування у колективі; дотримання правил спортивного етикету; наставництво з боку більш досвідчених спортсменів.

Однак для того, щоб виховання стало свідомою самодіяльністю людини, тобто самовихованням, має відбутися узгодження системи потреб індивіда із системою означених у виховній системі вимог, на основі яких з'являються самовимоги. Тільки у цьому разі (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Л. Божович, А. Петровський, В. Столін) зовнішнє виступає як інструмент, що переводить внутрішні можливості у діяльність, яка детермінує розвиток особистості. В. Кремень з цього приводу зазначає, що в межах адаптаційної поведінки активність пов'язана з пошуком можливих засобів досягнення цілей, а діяльність, що пов'язана з перебудовою своїх основ – передбачає цілепокладання. Саме при переході до цілеспрямованої і цілепокладаючої діяльності певною мірою відкриваються механізми творчості і свободи. Творча діяльність не обмежується орієнтацією на наявні програми дій, вона передбачає здатність до постійного перегляду і вдосконалення програми, до постійного „перепрограмування“, до перебудови своїх власних основ [4, с. 118].

Самовиховання трактується не лише як система методів і засобів роботи над собою, а як організація всього образу життя, як діяльність, спрямована на досягнення життєвих цілей, як процес професійного самовдосконалення. Самовиховання потребує тривалих вольових зусиль, уміння керувати собою, досягати поставленої мети, не занепадати духом від невдач. Тому слід залучати учнів до видів діяльності, які передбачають зібраність, організованість, відповідальність. Долаючи труднощі, вони загартовують волю, доводять розпочату справу до кінця, переконуючись, що навіть невеликі успіхи роблять їх сильнішими. Передусім самовиховання потребує від людини знання себе, вміння оцінювати власні позитивні і негативні риси. Важливим аспектом самовиховання є логічне мислення, самоаналіз вчинків, що сприяє виробленню вимогливості до себе, без якої неможливо досягти успіху [1; 3; 9].

У філософських засадах хортингу, закладені основи самовиховання. Так, спортсмен-хортингіст насамперед вчиться керувати собою, своїми емоціями і бажаннями, намірами і вчинками. Такий спортсмен може розглядатися як воїн, він завжди відповідає за свої рішення і дії. Нетерпіння, пошук легких шляхів, досягнення мети будь-якою ціною не властиві воїнові. Перша і найважча перемога, яку має одержати майбутній воїн, – перемога над собою. Щоб перемогти, спортсмен має володіти здатністю мобілізувати всі ресурси свого тіла для рішення поставленої задачі, вміння реалістично оцінювати свої здібності та конкретну ситуацію і приймати правильні рішення у критичний момент [2].

Спортсмен-хортингіст вміє використовувати будь-яку ситуацію у своїх цілях і виходити у двобої переможцем навіть у програшних ситуаціях. Будь-яка поразка для нього є ще одним кроком до своєї мети – набуття досвіду в оцінці супротивника. У хортингу перемагає не той, хто має фізичну перевагу, а той, хто перемагає у спритності, витривалості і, нарешті, просто бажанні перемогти. Потрапляючи в середовище підтримки здорового способу життя, людина виробляє звички, здатні підтримувати її організм, м'язові дані, внутрішні органи протягом багатьох років у здоровому стані. Потрапляючи у позитивне, добродушне середовище спілкування, людина набуває характерних рис і принципів такого щиросердечного поводження, за якого більшу частину часу перебуває у гарному настрої. А такий позитив безпосередньо позначається на роботі, навчанні, сімейних відносинах, навіть (і це доведено!) – на терміні життя. Цей принцип оточення спортсмена позитивним ставленням, підтримкою доброї спортивної атмосфери у тренуванні, побуті закладений у Правилах спортивної дисципліни хортингу. Етикет хортингу дотримується незалежно від того, чи здійснюється діяльність на добровільній або професійній основі. Засоби хортингу дають можливість виховувати в учнів, крім сили та здоров'я, важливі загальнолюдські якості. Заняття хортингом впливає на особистість, спосіб її життя, спосіб взаємодії з навколишньою реальністю. Учень вчиться на власному прикладі розуміти позитивні й негативні сторони дисциплінованості й недисциплінованості, прагнення до самовдосконалення, альтруїзму та егоїзму.

Все це сприяє розвитку: самодисципліни, відповідальності, наполегливості, самовимогливості, потреби у самовдосконаленні, гідному і доброзичливому ставленні до іншого, умінню приймати рішення у нестандартних умовах. Саме такі якості високо оцінюються з боку роботодавців. А це означає, що людина, яка

має такі характеристики, буде користуватися попитом на ринку праці. Крім цього, прагнення до самовдосконалення, яке виховує хортинг, є важливою складовою професіоналізму. На думку В. Татенко, поняття *професіонал* у загальному значенні фіксує акт досконалого володіння тією чи іншою справою, спеціальністю, фахом. За професіонала зазвичай вважають людину, яка оволоділа знаннями, нагромадженими людством у відповідній професійній сфері, та вміє застосовувати ці знання на практиці, а також є вправною в їх застосуванні [8]. Найперше, що властиво справжньому професіоналу, – це зануреність і закоханість у свою справу, почуття професійної гордості, професійна самоідентифікація. Професіонал проявляє свою компетентність насамперед у розв'язанні проблемних питань, які потребують творчості, нових підходів і оригінальних рішень. Чим вище рівень професійності, тим вище рівень компетентності. Компетентність і креативність роблять професіонала неформальним лідером у професійному середовищі. Професіонал уміє долати як внутрішні, так і зовнішні перешкоди, суперечності. Професійне становлення ґрунтується на досвіді. Тут чималого значення набувають уявлення про себе як професіонала. Щоб утримуватися на певному рівні та рухатися вперед, людина має адекватно оцінювати свої інтелектуальні, вольові ресурси, мати адекватний рівень домагань. Професіонал органічно поєднує у собі високий рівень домагань, вимогливості до себе і того, що стосується справи, з високою самооцінкою. Він завжди конструктивний і спрямований на розв'язання конкретної професійної проблеми [7].

Становлення професіонала відбувається у процесі професіогенезу, тобто розвитку особистості, зміни і перетворення її психологічної структури, зумовленої засвоєнням і здійсненням професійної діяльності. Особистий професіогенез включає розвиток професіонала, починаючи від моменту самостійного і свідомого вибору професії і закінчуючи професійною самореалізацією. Особистісний професіогенез відбувається за двома напрямками. Перший полягає у тому, що відбувається формування внутрішніх засобів професійної діяльності: накопичення спеціальних знань, умінь та навичок необхідних та достатніх для певної предметної діяльності особистості; розвиток мотивації професійної праці, професійних рис характеру; здатність до професійного спілкування, професійна рефлексія, інтелектуально-творчі якості, адекватний стиль трудової діяльності (залежно від психофізіологічних якостей). У процесі такого формування відбувається поступова структурна перебудова особистості, зростає її автономність при вирішенні професійних завдань. Сутність другого напрямку полягає у тому, що відбувається засвоєння зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності. Цей процес супроводжується освоєнням соціального простору професії, засобів професійної діяльності. Ці два напрями професіогенезу співвідносяться з формуванням професійної ідентичності.

Під час професійного становлення фахівця професіоналізм становиться поступово, викликаючи структурні зміни особистості. Водночас відбуваються зміни у спрямованості особистості: розширюється коло інтересів, актуалізуються мотиви досягнень. Поступово збільшується досвід і підвищується кваліфікація (розвиваються та розширюються вміння та навички, освоюються нові алгоритми

рішення професійних задач, відбувається підвищення креативності у діяльності). Розвиваються професійні здібності та професійно важливі якості, які визначаються специфікою діяльності.

Професіоналізм особистості – це якісна характеристика суб'єкта праці, яка відбиває високий рівень розвитку професійно значущих й особистісно-ділових якостей, адекватний рівень домагань. При цьому мотиваційна сфера і ціннісні орієнтації спрямовані на позитивний особистісний розвиток фахівця.

Формування і розвиток професіоналізму пов'язані з певними умовами і чинниками, тобто значущими обставинами, від яких залежить високий рівень його досягнення, а також причини й рушійні сили професіоналізму. Серед значущих умов професіоналізму називають задатки, загальні і спеціальні здібності, особливості сімейного і шкільного виховання, можливості отримання освіти, доступ до культурних цінностей. Умовно всі чинники професіоналізму можна розподілити на три групи: суб'єктивні, об'єктивні та об'єктивно-суб'єктивні. Суб'єктивні чинники: високий рівень мотивації, потреби у досягненнях, прагнення до самореалізації, наявність професійно важливих якостей, спеціальних умінь тощо; об'єктивні: соціально-економічні умови, за яких відбувається становлення професіонала; об'єктивно-суб'єктивні: організація професійного середовища, професіоналізм керівників тощо [6].

Професіонал – це самокерована система, яка має зовнішні і внутрішні психічні властивості. До внутрішніх умов належить не лише побудова образу майбутнього результату діяльності, усвідомлення варіантів досягнення цього результату, а й попередня емоційна настроєність на працю. Найбільш успішні результати діяльності можливі тоді, коли система способів праці є індивідуально своєрідною. Індивідуальний стиль професіонала – відносно стійка, особистісно своєрідна організація діяльності людини, яка є синтезом зусиль людини щодо найкращого досягнення цілей у конкретних умовах праці.

Кожна людина може реалізувати покладені на неї функції, якщо самостійно усвідомить сенс життя і невпинно удосконалюватиме свою свідомість і професійні здібності, своє ставлення до світу і самого себе.

Незнання себе, невміння працювати над собою, докладати зусиль, стає значною перешкодою на шляху до професіоналізму. Часто, отримуючи професійну освіту, молодь витрачає зайвий час на формування готовності до професійного самовизначення і професійної діяльності, що мали бути сформовані у процесі шкільної професійної орієнтації. Це переконливо підтверджують дослідження сучасних науковців. Так, частина студентів здобуває освіту з метою вирішення власних проблем, а не для професійної самореалізації як фахівця. Саме тому, провчившись певний час у вузах, вони бажають змінити обрану спеціальність на іншу, але ще не вирішили на яку.

Все це дає можливість зробити висновок, що часто професійна орієнтація у школі зводиться лише до вибору професії. В умовах постійного перевантаження навчальними предметами учні отримують фрагментарні знання щодо власних індивідуальних особливостей. Крім цього, тривалий час учні перебувають в умовах того самого шкільного колективу, що не дає їм можливість отримати досвід взаємодії з людьми, різними за віком, досвідом, рівнем культури тощо. Часто в учнів відсутній професійний ідеал, який виконує спонукальну функцію у

самовихованні. Відсутність професійних випробувань призводить до відсутності досвіду трудової, професійної діяльності.

У своїй статті, присвяченій проблемі професійної орієнтації учнів на сучасному етапі, Н. Отрошенко зазначає, що кожен із етапів трудової соціалізації спеціалізується на розв'язанні завдань, без опрацювання яких наступний етап може не настати. Сьогодні на стадії трудової соціалізації молода людина стикається із серйозними проблемами, що пов'язані з незнанням своїх індивідуальних особливостей, відсутністю інтересу до процесу власного професійного самовизначення, низьким рівнем розвитку якостей, що відіграють провідну роль у процесах професійного становлення. Прорахунки у виховній та профорієнтаційній роботі виявляються у неготовності молодшої людини до самостійного й усвідомленого вибору своєї майбутньої професії [5].

Виходячи з вищезазначеного, ми можемо стверджувати, що учнівська молодь потребує участі у тих виховних системах, які дають їй можливість впевнено почуватися у дорослому житті, максимально реалізувати свої можливості, бути активним суб'єктом власного життя. Особливої уваги потребує професійне становлення особистості. Адже від задоволеності-незадоволеності професійною діяльністю залежить не лише самопочуття кожної людини, а й професійний потенціал країни загалом. Активізація творчого потенціалу людини, розвиток висококваліфікованої робочої сили є найефективнішим способом досягнення економічного зростання людини і держави.

Зробимо **висновки**. Становлення професіоналізму – це тривалий шлях саморозвитку особистості. Починаючи своє професійне життя, молода людина неодмінно стикається з безліччю проблем, невідомих їй раніше. Людині, яка має досвід взаємодії в колективі, досвід поразок і перемог, вміння підкорятися загальним вимогам і відстоювати свою точку зору, а отже, володіє навичками самовиховання, набагато легше перевести існуючі проблеми у ранг задач, що легко вирішуються. Хортинг є тією виховною системою, яка дає людині можливість отримати досвід, мудру пораду від наставника, випробувати себе, розвинути свої найкращі якості, побудувати програму самовиховання. У хортингу як виховній системі створені умови для патріотичного, морально-етичного, фізичного, трудового виховання.

Отже, хортинг готує підростаючу молодь не лише до життя, а й до професійної діяльності, до досягнення успіху в ній. Саме тому хортинг може розглядатися з позиції професіогенезу молодшої особистості, що потребує проведення подальших наукових досліджень у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість в духовному розвитку: навч посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма гурткової (секційної) роботи „Хортинг“ для учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів : навч. вид. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2012. – 268 с.
3. Кочетов А. И. Как заниматься самовоспитанием. – 3-е изд., доп. и перер. / А. И. Кочетов. – Минск : „Вашэйшая школа“, 1991. – 287 с.

4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – К. : „Знання України“, 2010. – 520 с.
5. Отрощенко Н. Л. Профорієнтація учнів загальноосвітньої школи як соціально-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / Н. Л. Отрощенко. – Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN1/r2/07onlysp.pdf>.
6. Психологические основы профессиональной деятельности: хрестоматия / [состав. В. А. Бодров]. – М. : ПЕРСЭ; Логос, 2007. – С. 155–165.
7. Психологія праці та професійної підготовки особистості: навч. посіб. / [за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки]. – Хмельницький : ТУП, 2001. – С. 110–114.
8. Траверсе Т. М. Психологія праці : навч.-метод. посіб. / Т. М. Траверсе. – К. : ІПО КНУ імені Т. Шевченка, 2004. – 116 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : „Академвидав“, 2006. – С. 237–253.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2012). *Osobystist v dukhovnomu rozvytku* [Personality in the spiritual development: tutorial]. Kyiv: Akademydav.
2. Yeromenko, E. A. (2012). *Navchalna prohrama hurtkovoї (seksiynoi) roboty Khortynh dlia uchniv 1–11 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [The curriculum circle (sectional) of „Horting“ for students of 1–11 grades of secondary schools]. Kyiv: Palyvoda A. V.
3. Kochetov, A. I. (1991). *Kak zanimatsia samovospitaniem* [How to deal with self-education]. Mynsk: „Vasheishaia shkola“.
4. Kremen, V. H. (2010). *Filosofiiia lyudynotsentryzmu v osvithnomu prostori* [Philosophy lyudynotsentryzmu in the educational space]. Kyiv: „Znannya Ukrayiny“.
5. Otroshchenko, N. L. Proforiientatsiia uchniv zahalnoosvitnoi shkoly yak sotsialno-pedahohichna problema [Career guidance secondary school students as a social and educational problem]. Retrieved from <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN1/r2/07onlysp.pdf>.
6. Bodrov, V. A. (2007). *Psikhologicheskie osnovy professionalnoi deiatelnosti* [Psychological foundations of professional activity]. Moscow: PERSE; Lohos.
7. Perepelytsya, P. S., & Rybalky, V. V. (Eds.). (2001) *Psykhohohiia pratsi ta profesiinoi pidhotovky osobystosti* [Psychology of work and training of the individual]. Khmelnytskyi: TUP.
8. Traverse, T. M. (2004). *Psykhohohiia pratsi* [Psychology of work]. Kyiv: IPO KNU imeni T. Shevchenka.
9. Fitsula, M. M. (2006). *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv: Akademydav.